

Kwartiermaken in de WMO

Doortje Kal¹

www.kwartiermaken.nl

Vermaatschappelijking betekent in de kern dat iemand vanuit een positie buiten het gewone maatschappelijk leven en buiten het alledaagse sociale leven, weer deel kan nemen aan dat maatschappelijk leven. De centrale boodschap van kwartiermaken is dat vermaatschappelijking pas kans van slagen heeft als in de samenleving werkelijk ruimte wordt gemaakt voor mensen met handicaps of beperkingen. Om dat te bereiken zullen de belangen van de betrokkenen steeds opnieuw achterhaald, gearticuleerd en behartigd moeten worden. Het gaat kwartiermakers om het bevorderen van een maatschappelijk klimaat waarin (meer) mogelijkheden ontstaan voor mensen die met mechanismen van uitsluiting kampen. Kortgezegd werken kwartiermakers aan gastvrijheid.

'Het gaat er niet om mensen met een beperking zo normaal mogelijk te doen zijn, maar hun levensomstandigheden zo normaal mogelijk te maken. Het gaat om de vraag hoe zij een meer gewaardeerde rol in de samenleving kunnen krijgen. Voor dit proces is een verandering van de houding van de samenleving noodzakelijk. Uiteindelijk gaat het om de verbetering van de kwaliteit van het bestaan van de betrokkenen.' (Jacqueline Kool, 2002)

Schaamte over isolement leidt tot nog meer isolement

Soms is het leven van mensen met psychiatrische problemen vol van schaamte en ermee gepaard gaande verschijnselen als zelfhaat, terugtrekgedrag, angst om op te vallen, conformisme (aanpassingsgedrag), gebrek aan persoonlijke stellingname. Schaamte hoort bij een situatie waarin men zich er pijnlijk van bewust is object te zijn van iemands beoordelende of afgewende blik. Mensen kunnen zich in zulke gevallen gaan toeleggen op trucs om zichzelf en anderen niet te laten merken dat ze slachtoffer zijn: ze desolideren met zichzelf, hun zelfgevoel verdwijnt, ze slikken hun woede in of richten die naar binnen (Tas, 1993). Voor het herstel, de terugkeer van de eigen stem, is een ander nodig, een luisteraar. De luisteraar speelt een actieve rol; hij is de noodzakelijke voorwaarde voor het tot stand komen van het herstel van waardigheid en het maken van zin. Alleen daardoor kan de beschadigde identiteit van de verteller weer opnieuw worden opgebouwd en zijn bestaan richting geven.

In mijn proefschrift *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond* (Kal, 2001) introduceer ik voor het probleem dat vaak moeilijk onder woorden te brengen is wat eraan scheelt, de term *onpresenteerbaarheid*. Dikwijls is juist dat wat gecommuniceerd zou moeten worden, niet te benoemen. In het kader van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) is dat het eerste dat beseft zou moeten worden: de kwalen en problemen, de drempels en ontoegankelijkheid zijn door kwetsbare doelgroepen vaak moeilijk te vatten in de termen van de instanties waarmee men van doen heeft. De hardnekkigste obstakels zijn soms het minst zichtbaar.

Kracht en talent

Desondanks is er veel dat wél gecommuniceerd kan worden. Op de landelijke Manifestatie Kwartiermaken in 2005 in Muziekcentrum Vredenburg, was sprake van een explosie van

¹ Met dank aan Rutger Post en Evelyn Schwarz. Dit artikel verscheen eerder in het congresprogrammaboekje *Kwartiermaken in de WMO, participatie in het kwadraat*, maart 2007

kunst en verlangen om lid van de wereld te worden (zie Kal & Post, 2006). Annet Plooy, als ervaringsdeskundige verbonden aan het HEE-team (herstel, ervaringsdeskundigheid en empowerment) laat op het congres zien hoe zij en haar lotgenoten zich terugvechten in de samenleving. Om nog een voorbeeld te noemen, de projecten van de Amsterdamse Stichting Cliëntgestuurde Initiatieven en Projecten zijn schier oneindig (www.scipweb.nl). En het programma Lokale Versterking kent maar liefst 37 projecten die door cliënten worden gedragen. Dat moeten de beleidsmakers en uitvoerders van de WMO zien - we moeten al deze praktijken en initiatieven over het voetlicht brengen en als praktijken van meedoen en erbij horen dienen ze voluit te worden ondersteund. Oftewel, naast gevoeligheid voor uitsluiting en kwetsbaarheid, moet de WMO investeren in het leren kennen, aanmoedigen en ondersteunen van de kracht en het talent van de doelgroep: precies wat onder empowerment wordt verstaan.

Nadruk op zelfredzaamheid riskant

Met het onderstrepen van de talenten van kwetsbare groepen moeten we niet in de kuil van het zelfredzaamheidsdenken vallen. Zelfredzaamheid, en de bevordering ervan is een centraal motto binnen de WMO. En dat is een beetje een gevaarlijk motto. Bevordering van zelfredzaamheid staat tegenover een beleid van betutteling en verafhankelijkheid. Zonder aan dit gevaar af te willen doen, voor mensen met langdurig psychiatrische problematiek is autonomie niet iets wat er zomaar is. Het is iets dat ondersteund moet worden, wil het er van komen. Wanneer aan het WMO-loket te zeer of te snel uitgegaan wordt van zelfredzaamheid, werkt deze ideologie verwaarlozing in de hand; mensen worden dan aan hun lot overgelaten. Bovendien: niet iedereen zal naar het loket komen. Er is een onderzoekende, geduldige, volhardende en outreachende houding nodig om erachter te komen waar iemands verlangen naar uit gaat en hoe bijvoorbeeld een maatjesproject of vriendendienst, het buurtcentrum, kerk of moskee, de sportclub of vrijwilligerswerk daarin van betekenis kunnen zijn. Om iemand niet in zijn eentje te laten zitten met de brokstukken van zijn of haar autonomie, is soms het opschorten van het begrip zelfredzaamheid nodig.

Presentiebenadering

Kwartiermakers stellen zich liever op als presentiebeoefenaars en roepen andere professionals op dat ook te doen. Kwartiermakers hebben er weet van dat voorzieningen soms niet gebruikt worden door de mensen die ze het hardst nodig hebben. De presentiebenadering probeert door een radicale aansluiting bij de leefwereld van degene om wie het gaat, de kloof naar de instellingen en instanties te overbruggen. Presentie laat zich vertalen als aandachtige betrokkenheid. Het is ook 'toewijding aan het kwetsbare'. Presentie leeft met de erkenning dat niet alles maakbaar is. Het blijven bij degene die niet, of voorlopig niet uit zijn benarde positie te helpen lijkt, is misschien wel de moeilijkste opgave van de presentiebeoefenaar. Toch verleent deze houding waardigheid aan hen die zich zo vaak als 'sociaal overbodig' voelen weggezet. Ik neem u mee langs een paar in het kader van de WMO belangrijke uitgangspunten van de presentiebenadering:

- probeer aansluiting te vinden bij iemands leefwereld
- zoek naar het vitale van iemands levensstijl
- toon belangstelling voor iemands verhaal; verhalen leggen vaak een verlangen bloot en verlangen geeft energie om het leven weer zelf vorm te geven
- wees bewust van mechanismen van uitsluiting – die van anderen en die van de eigen organisatie, inclusief het eigen handelen
- wees bewust van het belang van het behoud van iemands eergevoel
- wees gevoelig voor keerpunerveraring (jij kan van betekenis zijn voor een ommekeer in iemands leven, zodat hij ook een betekenisvol leven kan leven)
- wees bewust van maatschappelijke contexten die negatieve carrières bestendigen.

Herstel van verbroken relaties tussen wijzen en dwazen ...

Als de WMO het *meedoen mogelijk maken* als doel serieus neemt, is dat ook te begrijpen als een streven naar herstel van wederkerigheid, herstel van contact, herstel van verbroken relaties - tussen wijs en dwaas, tussen ziek en gezond, tussen arm en rijk, wit en gekleurd, jong en oud, kwetsbaar en weerbaar. Maar is dit herstel niet een utopie? Zijn burgers te bewegen om uit vrije wil mentor te worden, maatje of buddy, huisbezoeker? Wel degelijk, blijkt uit praktijk en onderzoek (Engbersen e.a., 2007). Juist deze vorm van één-op-één vrijwilligerswerk zit stevig in de lift, op voorwaarde dat ze plaatsvindt binnen een stevige en inspirerende professionele infrastructuur. Daarbij wordt de ander niet als zielig neergezet, maar uitgenodigd tot een bemoedigend contact. Het één-op-één contact blijkt zowel emotioneel te boeien (zin te geven), als cognitief interessant te zijn (de wereld uit een ander perspectief leren kennen). Voor sommige 'sociale mentorschappen' staan vrijwilligers in de rij.

Maar dat geldt niet voor alle projecten en daarom moet de WMO zich ook niet eenzijdig oriënteren op de *civil society*, laat staan op de markt. Het middenveld heeft moeite met als lastig ervaren groepen, de markt helemaal. De Vriendendiensten in Nederland kampen nog steeds met een fors tekort aan vrijwilligers, ondanks krachtige en breed ondersteunde campagnes en ondanks stevige professionele inbeddingen. Kennelijk zijn niet alle doelgroepen even populair. De steun van de (lokale) overheid blijft nodig. Maar dat doet niets af aan de kracht van het concept: 1500 burgers zetten zich in om kwetsbare burgers erbij te betrekken (zie www.vriendendienstennederland.nl).

Elke WMO-loket een kwartiermaker?

Dat zou mooi zijn. Belangrijker lijkt het ons dat er een besef groeit dat het werken aan gastvrijheid en het tegengaan van uitsluiting, vraagt om een grondige oriëntatie op de leefwereld van de betrokkenen. Zoals Ghorashi het zegt, kan het soms noodzakelijk zijn een stap opzij te zetten om de ander te voorschijn te laten komen. Meedoen mogelijk maken is iets anders dan assimilatie-druk opvoeren. Onder die druk bezwijken juist velen. Gastvrijheid gaat over het welkom heten van variatie, ook in de manier van participatie.

Literatuur

- Baart, Andries (2001) Een theorie van de presentie, Lemma - zie ook www.presentie.nl
- Engbersen, Radboud en Matthijs Uytterlinde (2007) De burger als compassionate beast. Hoe je meer vrijwilligers krijgt. Tijdschrift voor sociale vraagstukken, WMO-special
- Ghorashi, Halleh (2006) Paradoxen van culturele erkenning. Management van Diversiteit in Nieuw Nederland, Vrije Universiteit, oratie
- Kal, Doortje (2001) Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond, Boom
- Kal, Doortje & Rutger Post (2006) Lid van de wereld, de Manifestatie Kwartiermaken 2005, Reakt & Radar
- Kal, Doortje & Jet Vesseur (2003) Dat het gewoon is dat we er zijn. Een appèl op het sociaal-cultureel werk door mensen met een verstandelijke beperking, Stichting Prisma/IGPB
- Kool, Jacqueline (2002) Goed bedoeld. Levensbeschouwelijk kijken naar handicap en ziekte, Uitgeverij Boekencentrum
- Tas, Louis (1993) Van 'body-gloss' naar schaamte, Psychoanalytisch forum.